

Otočnost u suvremenom društvenom kontekstu - pogled u budućnost : knjiga sažetaka

---

Edited book / Urednička knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2023**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:396628>

<https://doi.org/10.17234/9789533790510>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-21**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Produkcija:
PF press

9 789533 790510

OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

– POGLED U BUDUĆNOST

Knjiga sažetaka

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

20. veljače 2023.

OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

– pogled u budućnost

KNJIŽICA SAŽETAKA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

20. veljače 2023.

OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU – pogled u budućnost

Organizacija i suizdavaštvo
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavače
akademik Dario Vretenar
prof. dr. sc. Domagoj Tončinić

Urednica
Jana Vukić

Godina tiskanog izdanja: 2023.
Godina elektroničkog izdanja: 2023.

Tehnički urednik
Boris Bui

ISBN 978-953-379-051-0

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790510>

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.

OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

– pogled u budućnost

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

20. veljače 2023.

KNJIGA SAŽETAKA

 PF press

Zagreb

Znanstveni odbor
akademik Nikola Bašić
izv. prof. dr. sc. Jana Vukić
prof. dr. sc. Miljenko Jurković

Organizacija
Sekcija za društvo Znanstvenog vijeća za turizam i prostor
HAZU
Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
izv. prof. Jana Vukić

Znanstveni kolokvij
OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU
– pogled u budućnost

PROGRAM RADA

8.30 – 9.00h

Otvaranje kolokvija i pozdravni govor

Predsjednik Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU
akademik Nikola Bašić

9.00-10.00h

Plenarna izlaganja

Otoci: socio-prostorni i razvojni izazovi

prof. dr. sc. Josip Faričić: „Otoci – enigme, apsurdi i dihotomije“

dr.sc. Sonja Podgorelec, znan. sav.: „Istraživanje kvalitete života otočnih zajednica“

prof. emeritus dr.sc. Tihomir Jukić: „Od otoka ‘slučaja’ do otoka održivog razvoja – polazišta i ciljevi“

10.00 – 12.00h

1. sesija

**Otočna prostorna, društvena, kulturna i gospodarska održivost –
potencijali i prijedori**

moderira dr.sc. Jelena Zlatar Gamberožić, viša znan. sur.

10.00-10.15 dr.sc. Vladimir Skračić: „Otočnost – što je to? Crtice o otočnom identitetu“

10.15 – 10.30 dr.sc. Sanja Klempić Bogadi: „Demografska održivost otočnih zajednica“

10.30 – 10.45 dr.sc. Sven Marcelić: „Razvojne specifičnosti otoka u kontekstu Hrvatskog indeksa razvijenosti“

10.45 -11.00 dr. sc. Feđa Vukić i Iva Kostešić: „Mapiranje otočne industrijske baštine. Prilozi poznavanju modernizacije i otočnosti“

- 11.00 – 11.15 dr. sc. Miljenko Jurković, Palmira Krleža i Filip Lovrić: „Valorizacija otočnih povijesnih krajolika – Rab kao studija slučaja“
- 11.15 – 11.30 dr. sc. Jana Vukić „Otočne zajednice i njihova budućnost - od znanosti do održivosti“
- 11.30 – 11.45 dr. sc. Nevena Škrbić Alempijević: „Javni prostor i otočne budućnosti – kulturnoantropološka analiza plaže“
- 11.45 – 12.00 rasprava

12.00 – 12.30h

Otvorenje izložbe radova studenata Arhitektonskog i Filozofskog fakulteta

Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu AF-a i Katedra za urbanu sociologiju Odsjeka za sociologiju FF-a (u auli Knjižnice Filozofskog fakulteta)

PAUZA (12.30 – 14h)

14.00 – 16.00h

2. sesija:

Izazovi prostornih transformacija otočnih (kulturnih) krajolika

moderira prof. dr.sc. Nevena Škrbić Alempijević

- 14.00 – 14.15 dr. sc. Renata Tomljenović, dr.sc. Zrinka Marušić, dr. sc. Zoran Klarić: „Društvena održivost, otoci i turizam – iz perspektive lokalne zajednice“
- 14.15 – 14.30 dr.sc. Hrvoje Carić: „Ključevi otočnog (ne)održivog razvoja“
- 14.30 – 14.45 dr.sc. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, dr.sc. Tamara Zaninović: „Emanacija otočnog pejzaža – studentske vizije razvoja otoka“
- 14.45 – 15.00 dr.sc. Tihomir Jukić i Kristina Perković „Interdisciplinarni pristup edukaciji i planiranju prostora otoka“
- 15.00 – 15.15 dr.sc. Jelena Zlatar Gamberozić: „Utjecaj pandemije COVID-19 na turizam i održivost: nastavak istraživanja odabranih mjesta srednjodalmatinskih otoka Hvara i Brača“

15.15 – 15.30 Damir Viličić: „Važnost ekološkog i estetskog uređenja krajobraza za život stanovnika i razvoj turizma na srednjodalmatinskim otocima“

15.30 – 15.45 dr.sc. Joško Božanić: „Paradoksalnost fenomena insularnosti – iskustvo UNESCO-va Geoparka Viški arhipelag“

15.45 – 16.00 dr. sc. Nenad Starc: „Otočnost – kako prepoznati, kako čuvati“

16.00 – 16.15 rasprava

PAUZA (16.15 – 16.30h)

16.30 – 18.00h

Okrugli stol i diskusija

OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU – pogled u budućnost

moderira izv. prof. dr.sc. Jana Vukić

Okrugli stol je orijentiran na interdisciplinarnu diskusiju oko problema i kompromisa te različitih zahtjeva i izazova povezanih uz život na hrvatskim otocima.

Sudionici:

akademik Nikola Bašić

prof. dr. sc. Josip Faričić

prof. dr. sc. Miljenko Jurković

dr. sc. Sanja Klempić Bogadi

dr. sc. Ingeborg Matečić

prof. dr. sc. Vladimir Skračić

18.00h

Zatvaranje kolokvija i zahvala svim sudionicima

Predsjednik Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU
akademik Nikola Bašić

Prodekan za znanost i međunarodnu suradnju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
prof. dr. sc. Miljenko Jurković

Pročelnica Sekcije društvo Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU
i

Pročelnica Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
izv. prof. dr. sc. Jana Vukić

PLENARNA IZLAGANJA

Josip Faričić

Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru

OTOCI – ENIGME, APSURDI I DIHOTOMIJE

Hrvatski otoci, uključujući i pripadajući morski prostor, funkcioniraju kao prostor višestrukih kontakata među kojima neki rezultiraju konfliktima. To je dinamičan sustav stalnih mijena pod utjecajem različitih prirodnih te antropogenih čimbenika i procesa. Odnos čovjeka i prirode na tim se otocima zbiva u specifičnim okolnostima dodira osjetljivih ekosustava krša i mora, sredozemne klime i živoga svijeta velike raznolikosti, tradicionalnih oblika gospodarenja i industrijskih razmjera eksploatacije prostornih resursa. Hrvatski su otoci još uvijek, unatoč brojnim znanstvenim istraživanjima i recentnim sustavnim pristupima u okrilju javnih politika, obavijeni maglom enigmi koja pridonosi stranputicama i poteškoćama u identifikaciji, sistematizaciji i razlučivanju. Sve to otežava planiranje njihovoga društveno-gospodarskog razvoja, a zatim i provedbu planiranih aktivnosti. Raspršivanje tih magli umnogome je otežano nesuglasjima i apsurdima koji proizlaze iz različitih perspektiva, razmatranja u različitim mjerilima i po različitim kriterijima te s različitim nakanama, a zatim i percepcijama otočnoga prostora koji rezultiraju različitim prividima i imaginacijama od onih utopijskih do onih distopijskih. Stoga se kao jedan od preduvjeta za kvalitativni iskorak u proučavanju otoka, a zatim i osmišljavanju njihovoga razvoja nameće prepoznavanje i uvažavanje otočnog identiteta kao ključne sastavnice otočnosti. Ona je pak kompleksan fenomen koji se ne može jednoznačno vrednovati jer se, primjerice, usitnjenost, raspršenost i udaljenost otoka od gravitacijskih centara moći mogu istodobno tretirati i kao prokletstvo (S. A. Royle u svojoj *Geografiji otoka* govori o „tiraniji udaljenosti“) i kao blagoslov.

Sonja Podgorelec*Institut za migracije i narodnosti*

Otok kao prostor sa svim specifičnostima koje kao pojam u sebi nosi i otočna kultura (uloga tradicije i običaja pri formiranju i očuvanju društvenih vrijednosti), imaju jedinstven utjecaja na kvalitetu života njegovih stanovnika.

Pristupi pri istraživanju kvalitete života otočnog stanovništva uglavnom se koriste dvjema primarnim kategorijama varijabli: 1. kvaliteta života mjerena kao objektivno, statusom određeno pitanje kojim se istražuju osobne karakteristike poput prihoda, imovine, društvenih odnosa, razine sigurnosti, zdravstvene zaštite, (van)institucijske skrbi, pristup raznim uslugama, mogućnosti za aktivnosti dokolice / načina provođenja slobodnog vremena itd., zavisno od cilja i predmeta istraživanja i 2. kvaliteta života mjerena terminima subjektivnih vrednovanja koje pojedinci iskazuju o vlastitom iskustvu: procjena zadovoljstva životom i doživljaj osobne vrijednosti (samopoštovanja) i sreće.

Pri istraživanju kvalitete života stanovništva hrvatskih otoka (Šolte, šibenskih otoka, zadarskih otoka, Cresa, Krka, Lošinja, Silbe i Drvenika Velog) a radi se o rezultatima kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja provedenih u IMIN-u zadnjih 30-ak godina, korišten je širi pristup definiciji kvalitete života koji u obzir uzima podjednako analizu životnih uvjeta – okoliš i kulturu, koji kvalitetu života otočnog stanovništva određuju na specifičan način, kao i pojedinačno iskustvo pojedinca – njegovu osobnu procjenu određenih područja života poput zdravlja, načina provođenja slobodnog vremena, osjećaja bliskosti (unutar obitelji i u lokalnoj zajednici), solidarnosti, doživljaja sigurnosti i sl. S obzirom na ulogu koju migracija ima u životu otočnih zajednica - uzrok je glavnine demografskih procesa i pojava koje su se odvijale u 20. st. na hrvatskim otocima, jedna od varijabli koja mora biti uključena u procjenu kvalitete života svakako je i migracijsko iskustvo pojedinaca i obitelji (vlastite i/ili roditeljske). Posebice u malim otočnim zajednicama u kojima ljudi žive blisko povezani i u mnogim aspektima

svakodnevice prisiljeni su oslanjati se jedan na drugog, „kvaliteta života osobe povezana (je) s kvalitetom drugih osoba u njezinoj okolini (...) odražava kulturno naslijeđe osobe i onih koji je okružuju“ (Goode, 1994: 148).

Život zajednica hrvatskih otoka sličan je zbog istih geografskih osobitosti prostora - odvojenost od kopna, sličnost tla i klime, ali i specifičnost infrastrukturnih mogućnosti/ograničenja, povijesnih događanja kojima su bile izložene kao i gospodarskih uvjeta koji su odredili/određuju način njihova života danas.

Svoju otpornost na promjene tijekom vremena otočani (posebice otočanke u nekim razdobljima) iskazuju višestrukošću socijalnih uloga, specifičnim tipom socijalne kontrole i solidarnosti, osjećajem pripadanja, lokalnom kulturom i običajima, zajedničkim stavom vrijednosti.

Temeljnu dimenziju doživljaja izoliranosti otočnog stanovništva određuje kvaliteta prometne povezanosti otoka s kopnom i otoka međusobno pri čemu su u njihovoj procjeni manje važne kvaliteta prijevoznih sredstava (brzina i udobnost brodova, katamarana i trajekata), a znatno važniji raspored i učestalost brodskih linija. Raspored brodskih linija neprilagođen je potrebama stanovnika - izaziva nezadovoljstvo, a nerijetko je i jedan od glavnih razloga iseljavanja zbog nemogućnosti kvalitetnoga dnevnog cirkuliranja na posao ili u školu na kopnu, ali i dostupnost raznim oblicima zdravstvene zaštite, trgovinama i drugim uslugama kojih nema na otoku.

Otoci su stoljećima funkcionirali kao nezavisni i samodostatni ekonomski organizmi oslanjajući se na lokalne resurse, a danas su potpuno ovisni o kopnu, od osiguranja energenta, hrane, lijekova i dr. pa sve do odluka vlasti o subvencioniranju brodskih veza. Suvremena obrazovna struktura stanovništva je nepovoljna, veliki je udio ekonomski neaktivnog stanovništva, nema mogućnosti zapošljavanja osim u turizmu na koji je prevelika usmjerenost,. Premda je dobar izvor prihoda, turizam je nerijetko i izvor nezadovoljstva stanovništva jer utječe na ustaljeni ritam i način života, traži od stalnog stanovništva određene prilagodbe i zahtijeva angažman na

koji nisu svi u jednakoj mjeri spremni. Otočani iskazuju veliku zabrinutost zbog zagađenja koje donosi veliki broj ljudi i brodova, a što značajno umanjuje kvalitetu života uništavajući temeljne vrijednosti prirodnih resursa i prostora.

Važna dimenzija slabije kvalitete života je razina zdravstvene zaštite, prije svega njezina dostupnost, koja se znatno razlikuje na hrvatskim otocima ovisno o njihovoj veličini, broju stanovnika, udaljenosti od kopna te gospodarskoj i turističkoj razvijenosti. Na malim i iznimno malim otocima nema opreme za hitnu medicinsku pomoć, ljekarni, laboratorija, rendgenske opreme ni ultrazvučnoga uređaja. Oprema u ambulantama skromna je. Stomatološka zaštita nije organizirana. Prijevoz za potrebe hitne medicinske pomoći pruža svojim plovilima, prema potrebi, lučka kapetanija ili policija, a iskustva potvrđuju da tui ma problema. Bez obzira na veličinu otoka i brojnost stanovništva, za specijalističko-konzilijarnu i bolničku zdravstvenu zaštitu stanovnici su prisiljeni putovali u bolnice na kopnu.

Zbog svijesti o malenosti i krhkosti te snažno iskazane želje za demografskim opstankom, otočne se zajednice sve više otvaraju prema strancima – prije svega doseljenicima, pa tek onda i turistima, u kojima vide nadu demografskog i gospodarskog opstanka pa i mogućnost revitalizacije.

Usprkos svemu, otoci i ostaju čvrste točke u životu stanovnika, zajednice sa snažnim osjećajem identiteta, koju dijele i iseljeni otočani. Emigranti zadržavaju snažan osjećaj pripadnosti relativno homogenoj i intimnoj otočnoj zajednici, u kojoj postoji čvrsti osjećaj povezanosti i osjećaj sigurnosti, a to je i glavni razlog motiv povratka.

Tihomir Jukić

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

OD OTOKA „SLUČAJA“ DO OTOKA ODRŽIVOG RAZVOJA – POLAZIŠTA I CILJEVI

Tema sanacije prostora nakon provedenog postupka legalizacije, kao sastavni dio cjelovitog postupka unaprjeđenja prostora, donekle je bila zanemarena u samom postupku legalizacije i pratećoj zakonskoj regulativi u RH pa se ovim projektom htjelo upozoriti na njezinu važnost upravo u radu sa studentima, tj. budućim arhitektima i planerima, koji će sudjelovati u tom procesu sljedećih desetak godina, tako da je sanacija devastiranog prostora otoka (Vir, Pašman, Dugi otok, Molat,...) postala tema edukacijskih urbanističkih radionica i interdisciplinarnih ljetnih škola. Tema urbanističke radionice *Otok Vir* bila je još jedna u nizu aktualnih i društveno odgovornih kojima se bavi Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažno uređenje nastojeći dati doprinos rješavanju problema u prostoru te potaknuti na diskusiju i razmišljanje o procesima koji tek slijede. Osnovni zadatci bili su istraživanje, preobrazba i unaprjeđenje prostora otoka te ispitivanje mogućnosti planiranja budućeg razvoja i uporabe prostora u vremenskoj projekciji od 10 do 15 godina.

Uz sagledavanje problema i potencijala prostora otoka Vira, održivost i unaprjeđenje prostora uz istodobni razvoj otoka bili su glavni ciljevi i prioriteti koji su potaknuli različite vizije budućnosti i različite prostorne scenarije razvoja otoka. Te bi ideje i rješenja mogli pridonijeti kvalitetnijem životu na otoku za današnje i buduće stanovnike, ponuditi dodatne sadržaje i atrakcije kojima bi se stvorile nove mogućnosti razvoja omogućujući napredak otoka i šireg utjecajnog prostora do Nina, Zadra i okolnih otoka. Jedan od mogućih pristupa i modela sanacije, koji daje odgovor današnjoj situaciji, vodi k heterotopiji mjesta.

Senzibilitet za procese koji će se odvijati u budućnosti, a skrbeći za razvoj i istodobnu zaštitu prostora, predložena su različita ino-

vativna rješenja. Ona se kreću od šireg regionalnog promišljanja mogućeg utjecaja otoka Vira na okolno područje, ali i obratno, do promišljanja urbanih ambijenata, detalja u prostoru kao i razvoja neizgrađenoga zapadnog dijela otoka Vira koji bi u budućnosti trebao pridonijeti racionalnom korištenju prostora otoka. Prioriteti su bili rješenja infrastrukturnih problema otoka, gospodarski razvoj otoka i moguće djelatnosti koje bi privukle novo stalno stanovništvo, produljile turističku sezonu, profilirale turističke djelatnosti i ponudu, afirmirale osobitosti i potencijale otoka radi stvaranja prepoznatljivosti i identitetskog sustava otoka te afirmirale skladan održivi razvoj i učinkovito korištenje energije u budućnosti. Sve to u cilju podizanja kvalitete života na bespravnom gradnjom devastiranom otoku.

SAŽECI – 1. SESIJA

Vladimir Skračić

OTOČNOST – ŠTO JE TO? Crtice o otočnom identitetu

Što otok čini otokom? Je li to samo geografska činjenica da je sa svih strana okružen morem ili bi se u definiciju otoka mogli uključiti i drugi, ne nužno mjerljivi pokazatelji? Mnogo suptilniji i teže objašnjivi. Koje mjesto u doživljaju otočnosti pripada ljudskoj duši, kulturnom nasljeđu, jeziku, izolaciji kao takvoj...?

Postoji li specifični otočni identitet pitanje je na koje pokušavam u zadnje vrijeme odgovoriti. Zapravo ne toliko odgovoriti, jer on nesumnjivo postoji, koliko odrediti njegove sastavnice. Nakon što sam proveo djetinjstvo i mladenaštvo u jedinstvenom jadranskom arhipelagu i upoznao sve inačice života u potpunoj izolaciji, posvetio sam se znanstvenim istraživanjima na malim naseljenim otocima i to još uvijek činim. Ustvari, proveo sam čitav život baveći se otočnim identitetom, a da to nisam ni primijetio. Ovaj prilog je pokušaj da još jednom pokušam odgovoriti na neka pitanja vezana. Koji su izvanjski faktori (geografija, meteorologija, poribljenost mora, baština...) utjecali na konstituiranje otočnog identiteta?

Postoje li danas na Jadranu elementi po kojima se razlikuju otočani od stanovnika obale? Što im je zajedničko, a što ih pak razdvaja? Odakle su dolazili identitetski impulsi na otoke?

Koji elementi otočne prepoznatljivosti mogu preživjeti u suvremenim okolnostima?

U kojoj je mjeri život na otoku, osobito na malom otoku, izbor, a u kojoj nužda?

Koja bi se identitetska obilježja otoka i otočna imaju neprolaznu vrijednost u kulturi, ekonomiji, graditeljstvu, raspolaganju prostorom...?

Razmišljanja i odgovori na ova pitanja odnose se pretežito na male naseljene otoke. Malim naseljenim otocima u jadranskim razmjerima smatram tridesetak otoka od Unija do Šipana na kojima živi oko 5000 stanovnika.

Sanja Klempić Bogadi

DEMOGRAFSKA ODRŽIVOST OTOČNIH ZAJEDNICA

Migracijski tokovi značajno su i trajno izmijenili demografsku sliku otoka. Na svim hrvatskim otocima odvija se višedesetljetno trajno iseljavanje radno aktivnog stanovništva zbog nemogućnosti zapošljavanja na otoku te odlazak djece i mladih stanovnika, često već u ranim fazama školovanja, zbog nepostojanja ili neadekvatnih obrazovnih institucija. Dugotrajnost ovoga procesa rezultirala je depopulacijom koja karakterizira većinu hrvatskih otoka već desetljećima. Manjak stanovništva doveo je i do smanjenja sadržaja i usluga na otocima, pa su stanovnici malih i srednjih otoka gotovo potpuno ovisni o sadržajima na kopnu što im bitno otežava svakodnevni život.

Jedna od najznačajnijih demografskih posljedica kontinuirane depopulacije visoka je razina ostarjelosti stanovništva i veliki broj samačkih kućanstava, posebice na malim otocima. Suvremenom starenju otočnih zajednica doprinosi i značajan broj povratnika umirovljenika koji donekle stabiliziraju broj stanovnika ili barem usporavaju demografsku regresiju, ali istovremeno povećavaju broj starijih u ukupnoj otočnoj populaciji, mijenjaju društvenu dinamiku i potrebe za specifičnim vrstama skrbi u zajednici (Podgorelec, Klempić Bogadi, 2013).

Veliki broj starih ljudi i mali broj mlađih članova obitelji u otočnim zajednicama ukazuju na potrebu za organiziranim, formalnim oblicima skrbi. A njih na otocima, s obzirom na dobnu strukturu, nema dovoljno. Poseban problem predstavlja nedostatak ili neodgovarajuća izvaninstitucijska skrb, nedovoljna zainteresiranost civilnog društva i nedostatak volontera koji bi nadoknadili manjak pružatelja neformalne skrbi – članova obitelji koji su iselili. Na malim otocima i u malim naseljima na srednje velikim i velikim otocima uglavnom nedostaje izvaninstitucijska skrb kojom bi se starijim osobama pružila pomoć i njega u kući. Stoga su i dalje neformalni oblici pomoći, solidarnost i dobrosusjedski odnosi ključni za opstanak zajednica.

Sven Marcelić

RAZVOJNE SPECIFIČNOSTI OTOKA U KONTEKSTU HRVATSKOG INDEKSA RAZVIJENOSTI

Otočne jedinice lokalne samouprave nalaze se u naizgled paradoksalnom razvojnom položaju. S jedne strane, Hrvatski indeks razvijenosti u svim iteracijama smješta ih većinski u razvijene i vrlo razvijene kategorije dok je istovremeno prisutan niz posebnih politika kojima se nastoji kompenzirati otočke probleme, implicitno ukazujući na posebnu kategoriju.

Polazeći od teorijskog okvira postekonomskog razvoja i pristupa utemeljenog na sposobnostima iznijet će se argument o otočnosti kao suštinskoj razvojnoj kategoriji koja nije kompatibilna s intencijama Hrvatskog indeksa razvijenosti te otoke stavlja u problematičan položaj.

Empirijska analiza ponudit će usporedbu komponenti indeksa razvijenosti na razini Republike Hrvatske (N=556) i otočnih jedinica lokalne samouprave (N=47) kroz pokazatelje deskriptivne statistike, a zatim upotrebom analize glavnih komponenti i klusterskom analizom demonstrirati kako je otočni skup u većoj mjeri određen visokim prihodima jedinica te pozitivnim kretanjem stanovništva, dok su nezaposlenost i indeks starenja komponente koje pokazuju strukturne probleme.

Zaključno, pokazat će se da je Hrvatski indeks razvijenosti mjera koja ne odgovara razvojnim problemima otoka, njegova konstrukcija je takva da redovito precjenjuje razvoj otočnih jedinica lokalne samouprave na temelju komponenti vezanih primarno uz turizam dok podcjenjuje ljudski razvoj.

Feda Vukić i Iva Kostešić

MAPIRANJE OTOČNE INDUSTRIJSKE BAŠTINE **Prilozi poznavanju modernizacije i otočnosti**

Rad načelno obuhvaća dosada cjelovito neobrađenu temu industrijske baštine hrvatskih otoka kao elementa za spoznavanje procesa industrijske modernizacije u specifičnom kontekstu kulture izolacije. Sporadično je u znanstvenoj i publicističkoj literaturi tema obrađivana koncentrirano na topografski kontekst ili je pak zahvaćana općenito iz točke motrenja različitih znanstvenih disciplina, od ekonomije i etnologije, povijesti umjetnosti i arheologije sve do projektnih strategija izrađivanih za otocima nadležna tijela državne uprave.

Ovim se radom zagovara interdisciplinarni znanstveno istraživački projekt kojim bi se, kroz nekoliko etapa provedbe, došlo do sustavnih spoznaja o pokušajima, uspjesima i neuspjesima u industrijskoj modernizaciji hrvatskih otoka.

Metodologija koja bi bila primijenjena obuhvaća za razmatranje materijalne (arhitektura, strojevi, alati, prostorne cjeline) i nematerijalne (komunikacijske cjeline, društveni rituali, verbalna ostavština i usmena predaja) baštine.

Prvi korak u projektu je mapiranje aktualnog stanja na otocima i istraživanje relevantnih činjenica iz prošlosti u odnosu na danas zatečeno stanje.

Drugi korak je interpretacija mapiranih i istraženih činjenica iz točaka pogleda različitih znanstvenih područja i grana, uglavnom humanističkih i društvenih, s posebnim osvrtom na pitanje održivosti modela gospodarstva na hrvatskim otocima.

U svrhu interpretacije uspostavlja se tipologija zatečene baštine, temeljem istraženog i nađenog materijala u fizičkom prostoru i u javno dostupnim te privatnim arhivima, s ciljem jasnog diferenciranja elemenata materijalne i nematerijalne baštine unutar četiri kategorije industrijske modernizacije: prerada ribe, brodogradnja, poljoprivreda i ostalo.

Treći i finalni korak jesu zaključci interpretacije s preporukama za javno djelovanje i teme pojedinih projekata koje bi trebalo poduze-

ti a temeljem kriterija održivosti u svrhu očuvanja barem memorije tog segmenta kulture hrvatskih otoka.

Miljenko Jurković, Palmira Krleža i Filip Lovrić

VALORIZACIJA OTOČNIH POVIJESNIH KRAJOLIKA – RAB KAO STUDIJA SLUČAJA

Rad će predstaviti interdisciplinarne metodološke pristupe istraživanju povijesnih krajolika na primjeru otoka Raba. Temeljnu razliku od ustaljenih znanstvenih pristupa u slučaju istraživanja Raba čini kontinuirana suradnja znanstvenika iz polja povijesti umjetnosti, povijesti, arheologije i sociologije, uz edukaciju studenata Filozofskih fakulteta u Zagrebu i Rijeci te Sveučilišta u Padovi, te suradnja s lokalnom zajednicom. Tradicija istraživačkih aktivnosti na Rabu i postignuti rezultati ne bi bili mogući bez navedene suradnje lokalne zajednice koja je od početka uključena u istraživačke aktivnosti te informirana o postignutim rezultatima kroz tribine, edukacije i javna predavanja.

Istraživanja Raba koja se predstavljaju u radu obuhvaćaju arheološka iskopavanja ciljanih lokaliteta iz perioda antike do kasnog srednjeg vijeka. Kriteriji izbora lokaliteta na otoku su njihove ključne lokacije, s ciljem da se rekonstruiraju obrasci naseljavanja, posjedovni odnosi, temeljni infrastrukturni elementi i graditeljske aktivnosti koje su utjecale na (trans)formaciju otočnog krajolika u dugom trajanju. Uz arheološka istraživanja obavljaju se arhivska istraživanja i povijesno-umjetničke studije, sve uz korištenje najsuvremenije dostupne tehnologije i neinvazivnog pristupa poput metoda daljinskog promatranja (engl. *Remote Sensing*). U radu se predstavljaju rezultati recentnih projekata Erasmus+ KA02 HILAR (2019-2022) i projekta GLOHUM (2019-2023) čije su projektne aktivnosti vezane uz interdisciplinarna istraživanja baštine na otoku Rabu. Tijekom projekta HILAR na Rabu su organizirane dvije međunarodne studentske radionice (2021. i 2022. godine) na

temu integriranja kulturne baštine u njeno društveno okruženje unutar kojih je osmišljeno i provedeno sociološko istraživanje o percepciji i valorizaciji kulturne baštine od strane samih stanovnika. Unutar projekta GLOHUM, organizirano je javno predavanje u Gradskom kinu na kojem predstavljeni rezultati dugogodišnjih arheoloških istraživanja na Rabu s posebnim osvrtom na nedavno otkrivenu crkvu u uvali Gožinka.

Na temelju stečenih iskustava predstaviti će se planovi za daljnja istraživanja i prezentaciju njihovih rezultata na Rabu, s posebnim osvrtom na kulturni i ekonomski potencijal razvoja održivog turizma otoka kroz inteligentno upravljanje njegovom društvenom, arheološkom i arhitektonskom baštinom.

Jana Vukić

OTOČNE ZAJEDNICE I NJIHOVA BUDUĆNOST – OD ZNANOSTI DO ODRŽIVOSTI

Život na otoku postavlja specifične izazove za stanovnike i njihovu kvalitetu života. Napušteni hrvatski otoci bez svojih stanovnika (p)ostaju dio krajobrazza, promijenjenog djelovanjem čovjeka i ispražnjenog od značenja kakvo im je pridano temporalnošću opstojanja društvene zajednice na tom prostoru. Bogatstvo slojeva društvene prisutnosti, tisućljetna mudrost preživljavanja u često surovim i svakako ograničenim uvjetima zasigurno pridonose važnosti njihovog očuvanja i valorizacije, kao i važnosti primjene znanstvenih znanja prikupljenih u i o zajednici na inovativan i participativan način u svrhu jačanja održivosti. Sve navedeno odnosi se na otočne, ali i na druge zajednice koje dijele značajke otočnosti i insularnosti, poput manjinskih i subkulturnih zajednica, ruralnih zajednica pa sve do urbanih povijesnih jezgri.

Osnovna teza rada jest da su zajednička organizacija znanja (znanstvene i lokane zajednice) po mjeri potreba stanovnika, edukacija i oblikovanje participativnih alata za osnaživanje i uključivanje lo-

kalnih zajednica u donošenje odluka ključni put prema održivosti. Bez lokalne zajednice nema ni (stupova) održivosti.

Kao primjer važnosti kulturne i društvene održivosti prikazuju se identitetski i participativni aspekti socioloških istraživanja provedenih na otoku Rabu tijekom 2021. i 2022. godine te se ukazuje na rezultate drugih istraživanja vezanih uz kvalitetu života, participaciju i simboličku važnost baštine za osjećaj pripadnosti zajednici (u prostornom i simboličkom smislu). Analiziraju se rezultati istraživanja otoka Raba, povijesnih jezgri gradova Raba i Dubrovnika te se naglašava koncepte prostorne i društvene segregacije kao širih fenomena kojima se u hrvatskom znanstvenom i javnom diskursu mora pridati važnost.

U kontekstu suvremenih intenzivnih prostornih i društvenih transformacija, a sa svrhom očuvanja kvalitete života zajednice, autentičnosti, baštine, kulturnog i prirodnog krajolika, održivost nije „tema od znanstvenog interesa“ nego vitalna i egzistencijalna tema za opstojnost hrvatskih otočnih i drugih ugroženih zajednica. Stoga danas (jučer) zahtijeva izravno djelovanje znanosti u lokalnom kontekstu - s pogledom u budućnost!

Nevena Škrbić Alempijević

JAVNI PROSTOR I OTOČNE BUDUĆNOSTI – KULTURNOANTROPOLOŠKA ANALIZA PLAŽE

Rad propituje koncept otočnosti iz etnološke i kulturnoantropološke perspektive, polazeći od značenja koja u otoke upisuju i praktisi koje uz njih vezuju različiti društveni akteri. Autorica sučeljava različite nacionalne politike kojima se stvara dominantni otočni imaginarij sa življenim otočnim prostorom, odnosno s načinima na koje ga definiraju i koriste lokalni stanovnici u suvremenosti.

U fokusu su analize javni prostori shvaćeni kao prostori otočne društvenosti. Autorica im pristupa kao odrazima političkih, ekonomskih i društvenih procesa, istaknutim točkama turističkog

mapiranja koje često podliježu egzotizaciji i komodifikaciji, ali istodobno i kao planu na kojem se odvija svakodnevnica, snažno obojana otočnom sezonalnošću. S obzirom na supostojanje raznorodnih, ponekad i sučeljenih strategija njegova stvaranja i korištenja, otočni se prostor tako ostvaruje kao mjesto prijepora, pogotovo u smislu (ograničavanja) njegove uključivosti i otvorenog pristupa. Rasprava o javnoj dostupnosti otočnog prostora nužno obuhvaća dimenziju budućnosti, koja u prvi plan stavlja pitanje što bi otočni prostor trebao biti, u kojim bi se smjerovima trebao mijenjati i kako bi se trebao koristiti. U ovome se radu budućnosti pristupa kao „kulturnoj činjenici“ koja usmjerava ljudsko djelovanje (Appadurai).

Veze između javnih prostora i otočnih budućnosti autorica sagledava kroz specifičnu prizmu, usmjeravanjem na prostor plaže. Plaži pritom pristupa kao simboličkom mjestu na kojem se gradi prepoznatljivost destinacije na turističkom tržištu, a koje je istodobno temelj za konstrukciju lokalnih i regionalnih identiteta. Definicija plaže kao javnog prostora razmatra se u svjetlu aktualne rasprave o Zakonu o pomorskom dobru i morskim lukama Republike Hrvatske, reakcija i akcija na otocima koje je taj zakon potaknuo. Analiza se oslanja na studiju slučaja Zlatnog rata pokraj Bola na otoku Braču, plaže koja se u turističkom i popularnom diskursu redovito definira kao simbol Jadrana.

SAŽECI – 2. SESIJA

Renata Tomljenović, Zrinka Marušić i Zoran Klarić

DRUŠTVENA ODRŽIVOST, OTOCI I TURIZAM – IZ PERSPEKTIVE LOKALNE ZAJEDNICE

Mnogobrojni su jadranski otoci, u većoj ili manjoj mjeri, ekonomski ovisni o turizmu. Pitanje njihove održivosti je pitanje održivosti turizma. Međunarodne i europske institucije, profesionalne organizacije i znanstvena zajednica, u velikoj mjeri potaknute Programom održivog razvoja do 2030. Ujedinjenih naroda, ubrzano rade na definiranju indikatora i praćenju ekološke, ekonomske i društvene održivosti. U suprotnosti s prva dva stupa održivosti, literatura na temu održivog razvoja zaostaje s definiranjem i praćenjem društvene održivosti, osobito turizma. Istovremeno, znanstvene spoznaje i istraživanja provedena u području turizma nisu dovoljno integrirana u opću znanstvenu literaturu o održivosti.

Mjerenje i praćenje društvene održivosti u turizmu nadgradnja je više od pet desetljeća istraživanja društvenih i kulturnih utjecaja turizma na lokalne zajednice. Cijeli niz istraživanja ukazao je na pozitivne i negativne učinke turizma te na važnost upravljanja turističkim razvojem za ublažavanje negativnih utjecaja i stvaranjem pretpostavki za održivi (turistički) razvoj.

Upravo je cilj ovog rada otvoriti znanstveni dijalog o društvenim aspektima održivosti otočnog turizma i s njim povezanim održivim razvojem na temelju istraživanja o stavovima lokalnog stanovništva prema razvoju turizma. Istraživanjem su obuhvaćeni otoci Splitsko-dalmatinske županije – Brač, Hvar i Vis. Specifični ciljevi istraživanja bili su utvrditi percepcije i stavove stanovnika prema turistima (indeks iritacije) i turizmu općenito, odnosno specifično: stavove o ekonomskim, društvenim, kulturnim i ekološkim utjecajima turizma; stupnju uključenosti stanovnika u turističko privređivanje (posredno ili neposredno) te reakcijama stanovnika prema turistima i oblicima turističke aktivnosti. Istraživanje je provede-

no na reprezentativnom uzorku od 1500 stanovnika Splitsko-dalmatinske županije, uključujući otoke Brač, Hvar i Vis, telefonskim intervjuima u listopadu i studenome 2017.

Stanovnici otoka prepoznaju niz ekonomskih i društvenih koristi od turizma i njegov doprinos kvaliteti života te su još uvijek pozitivno nastrojeni prema turizmu i turistima. Ipak, vidljivi su i neki rani znakovi upozorenja. Naime, stanovnici ova tri otoka podijeljeni su oko pitanja ravnomjerne distribucije ekonomskih koristi od turizma, utjecaja turizma na okoliš i turističke izgradnje na izgled mjesta. To ukazuje na sve izraženiju, do sada potpuno zapostavljenu, potrebu upravljanja utjecajima turizma na lokalnu otočku zajednicu, kako bi se osigurala šira društvena podrška turističkim razvojnim inicijativama.

Hrvoje Carić

KLJUČEVI OTOČNOG (NE)ODRŽIVOG RAZVOJA

Gatekeepers of Island Communities - Exploring the Pillars of (Un)Sustainable Development je rad objavljen 2009. koji raspravlja o konceptu *gatekeepers* (čuvari prolaza ili ključni dionici i donosioci odluka, stupovi zajednice i razvoja ...) u otočnim zajednicama i zasniva se na iskustvima dva odvojena projekta provedena na otocima Lošinju i Hvaru koji su se bavili različitim aspektima održivosti u lokalnim zajednicama u razdoblju 2003.-2008. U to vrijeme nije postojala očita i jasna teorija koja bi objasnila tranzicijske i transformacijske društvene procese u RH, pogotovo u manjim sredinama kao što su hrvatski otoci, pa su autori, za potrebe razumijevanja dinamika procesa vezanih za njihove projekte i lokacije djelovanja, koristili promatranje kao metodu prikupljanja informacija. Zanimljivo je da su projekti, odvijajući se paralelno i ne znajući jedan o drugom došli do sličnih zaključaka: kvaliteta društvenih (među)odnosa s kritičnom masom sudionika i potporom većine čuvara prolaza ključni su za uspjeh.

Prikaz dinamike odnosa čuvari prolaza prema projektima održivog razvoja u periodu 2003-8

Table 1 Gatekeeper attitude to towards Jelsa SD project

	Political	Economic	Spiritual	Health	Education	Overall trend
2003	+	=	+	=	=	+
2006	–	–	=	=	=	–
2008	–	=	=	=	=	–

+ Refers to a positive attitude; = refers to an indifferent or neutral attitude; – refers to a negative attitude

Table 2 Gatekeeper attitude to towards Lošinj SD project

	Political	Economic	Spiritual	Health	Education	Overall trend
2003	+	+	=	=	+	+
2006	–	–	=	=	=	–
2008	–	–	–	=	=	–

+ Refers to a positive attitude; = refers to an indifferent or neutral attitude; – refers to a negative attitude

Što se, dakle, promijenilo od tih vremena (tranzicija, transformacija, privatizacija, EU kandidatura i prvo desetljeće članstva) te kako je čuvarima prolaza 20 godina poslije? Kako bi to doznali, autori članka za odgovore su se obratili nekima od sudionika iz tih projektnih dana. Korištena metodologija je polustrukturirani intervju s pitanjima usmjerenim na razumijevanje iskustava, perspektiva, uvjerenja i stavova ispitanika prema promjenama vezanih za čuvare prolaza, dinamikama unutar lokalne zajednice te ulozi (novih i starih) dionika relevantnih za aktivnosti održivosti otoka. Razgovori će se voditi / se vode osobno, telefonski ili videokonferencijski. Prezentacija će sažeti nalaze strukturiranih intervjua (koji su još u tijeku) i dati pregled onoga što se promijenilo za sudionike i čuvare prolaza tijekom posljednja dva vrlo dinamična i tranzicijska desetljeća (ne)održivog razvoja otoka. Neka od zapažanja su:

- Čini se da su neke od identificiranih pozicija čuvara prolaza postale manje važne (obrazovanje, duhovnost, zdravlje) te se moraju ponovno osmisliti/pozicionirati kako bi ponovno postale relevantne.
- Pojavili su se novi čuvari prolaza, prilagođeni okolnostima dominantnog konzumerizma te usmjereni na nekretninske i iznaj-

mljivačke poslovne prilike/špekulacije, potiskujući lokalnost i autohtonost. Kako ih preciznije imenovati ili definirati? Možda prema motivaciji najznačajnijeg/najlukrativnijeg sektora:

- nekretninska potražnja (spekulativni ulagači/preprodavači, ulagači za osobne potrebe za razvoj poslovanja ili slobodno vrijeme/umirovljenje);
- sustav organizacije nekretninske ponude (prostorno planiranje, administracija upravljanja građevinskim procesima, lobisti).
- Kvaliteta izvršne vlasti (*good governance*) je dodatno narušena, jer javni interes nije jasno definiran i pravilno zaštićen (možda zbog općeg nedostatka razumijevanja i volje za poboljšanjem demokratskih procesa, sindrom mlade demokracije u tranziciji).
- Ekonomske interesne skupine okupljaju se oko nositelja turističko-ugostiteljskih gospodarskih aktivnosti kojima su prioritet kratkoročni monetarni ciljevi.
- Unutar zajednica veći je naglasak na razdvajanju/segregaciji interesa. Demografski pad, novi fenomen vezan uz virtualne društvene mreže, snažniji osjećaj individualnosti (sebičnost je preferirana norma) dovode do slabljenja važnosti obitelji kao jezgre.
- Proširenje i otvorenost prema vanjskim tržištima, veća lakoća ulaska stranih investitora na tržište.
- COVID je stvorio osjećaj krhkosti i uveo nove trendove i teme u javni diskurs (ravnoteža između poslovnog i privatnog života, važnost motivacije/smisla u poslu, sporiji/harmoničniji stil života, bijeg iz gradova, digitalni nomadi i sl.).

Bojana Bojanić Obad Šćitaroci
Tamara Zaninović

EMANACIJA OTOČNOG PEJSAŽA STUDENTSKE VIZIJE RAZVOJA OTOKA

„gdje je ugašena tradicija, presahnjuje i interpretacija,
 tada sve ono što je prošlost stvorila ostaje za nas nijemo i zakopano“
 Benedetto Croce

Istraživanja i prikazi latentnih slojeva otoka, koji utječu na suvremenost društvenog konteksta, dobiveni su pristupom koji nazivamo emanacijom otočnog pejisaža. Emanacija otočnog pejisaža je proces otkrivanja i prikazivanja latentnih slojeva u prostoru i prikaz načina kako se oni mogu međusobno ispreplitati u suvremenom razvoju i planiranju prostora. Otoci u suvremenom prostornom planiranju se ne sagledavaju kao specifične prostorne cjeline, koje treba promatrati i planirati prije svega cjelovito, nego se promatraju kao zbroj administrativnih jedinica. Proces emanacije otočnog pejisaža istražuje specifičnost otoka u značenjima povezanosti i pripadnosti prostora i društva usprkos uvriježenoj pretpostavci izoliranosti tih prostora. Suvremeno planiranje prekida skladne odnose u prostornoj artikulaciji otoka koja je uvijek bila prostor kontinuiteta. Suvremeno razaranje prostora očituje se u sljedećim pokazateljima: dezorijentaciji ljudskog uma prema prostoru ivremenu, pomanjkanju vrednovanja i neprekidnoj destrukciji vrijednosti koje su tijekom povijesti bile simbolom jedinstvene ideje razvoja. Kritičko planiranje koje koristi pristup i proces emanacije otočnog pejisaža istražuje i pokazuje odnos čovjeka i prirode kroz latentneslojeve otoka podržavajući njegovu jedinstvenost. Svaki je otok mali svijet za sebe koji se, osim svojim osebnim prirodnim značajkama, odlikuje i društveno-gospodarskim posebnostima koje su nastale dugotrajnom prilagodbom zatvorenih ljudskih skupina prirodnoj sredini i fizički ograničenim uvjetima života. Svi naseljeni otoci proizvod su vrlo kompliciranog naslijeđa, a njihovi su prirodni krajolici prožeti životom i radom prošlih naraštaja.

Društvenost koja se neprekidno mijenja u kontekstu otoka ipak zadržava osnovno, a to je latentni sloj koji je prije svega orijentiran na samostalnost i samoodrživost, ali i uvijek spreman primiti nešto novo. Ta namjera novoga ne smije promijeniti niti poništiti sve drugenaslijeđene slojeve, nego ih treba obogatiti i osuvremeniti. Područja otoka (Zadarski arhipelag, Brač, Hvar, Šćedro i Elafiti) povlašteni su prostori izdvojenosti i pružaju mogućnosti prikaza pristupa i procesa emanacije otočkog pejzaža kojupotvrđujemo u iščitavanju latentnih slojeva prostora i pronalaženju mogućnosti njihovih ispreplitanja.

Tihomir Jukić
Kristina Perkov

INTERDISCIPLINARNI PRISTUP EDUKACIJI I PLANIRANJU PROSTORA OTOKA

Interdisciplinarni pristup edukaciji je nužan kao osnova razumijevanja problema izoliranosti otoka, njihovog potencijala i kvalitetnijeg planiranja njihovog razvoja. Na takvim zadacima semogu sagledavati najvažniji aspekti održivosti, od društvene, ekonomske do okolišne.

U Zadru je u zajedničkoj organizaciji Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Zadru održana interdisciplinarna arhitektonsko-urbanistička radionica od nazivom „Zadar – grad i otoci“ (Zadar 2018.),, kao dio četverogodišnjeg projekta „Povijesna središta, suvremeni grad i održivi turizam“. U sklopu radionice sudjelovali su osim nastavnika i studenata i gosti predavači različitih struka. Osnovna pitanja cjelokupnog istraživanja i planiranja u sklopu radionice bila su: jesu li danas otoci zadarskog akvatorija na najprimjereniji način uključeni u život grada i u strategiju razvoja cjelokupnog područja, te koliko se grad oslanja na otoke i obrnuto?

Administrativna podjela je izrazito važna za razvoj otoka, no ne ulazeći u političke odluke

podjele prostora, željelo se propitati različite modele odnosa grada i otoka s obzirom na

različite modele upravljanja njima, kao i obo što je moguće pokrenuti odmah, a što planirati u budućnosti.

Analizirajući potencijal prostora u svrhu njihove revalorizacije, nudeći prijedloge za njihov održiv razvoj i podizanje kvalitete života, studenti su u kontaktu s lokalnom samoupravom i aktivnim sudjelovanjem građana nastojali dati poticaj drukčijem pristupu planiranju, projektiranju i mogućim intervencijama na prostoru otoka. Oni su u interdisciplinarnim timovima, pod mentorskim vođenjem nastavnika sa Sveučilišta u Zadru i Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, izradili idejne projekte za pojedine lokacije na Molatu, Dugom otoku i Ugljanu, te sve objavili u pratećim publikacijama.

Cilj cijelog projekta Zadar 2020. bio je pridonijeti nekim novim idejama promišljanju urbanog prostora lokalne zajednice kroz multidisciplinarni pristup koji bi sagledao odnos grada i njegovog funkcionalnog prostora, uz propitivanje i učešće lokalne zajednice. Rezultati su bili prezentirani i objavljeni i na međunarodnim skupovima.

Jelena Zlatar Gamberožić

Utjecaj pandemije COVID-19 na turizam i održivost: nastavak istraživanja odabranih mjesta srednjodalmatinskih otoka Hvara i Brača

U radu će se prikazati nastavak istraživanja razvoja turizma na otocima oslanjajući se, između ostalog, na studije slučaja raznih mjesta na otocima Hvaru i Braču. Istraživanja turističkih odrednica na otoku Braču, točnije u tri mjesta na otoku: Povelja, Postira i Bol (Zlatar, 2010; Tonković i Zlatar, 2013; Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015; Zlatar Gamberožić i Svirčić Gotovac, 2021.) i u gradu Hvaru na otoku Hvaru (Zlatar Gamberožić, 2021.) imala su

za cilj analizu različitih tipova razvoja u tim naseljima, od masovnog turizma (Bol i Hvar) preko održivog turizma (Postira) do stagnacije (Povlja). Specifičnost ovog istraživanja je analiza utjecaja pandemije COVID-19 na odabrana naselja na Hvaru i Braču kao bitnog faktora na turizam prethodnih godina (2020. i 2021.). *Ciljevi istraživanja* su bili utvrditi trenutno stanje turizma u istraživanim mjestima na otocima, moguće daljnje smjernice, prednosti i izazove, a s obzirom na socijalnu, ekološku, ekonomsku i kulturnu dimenziju održivosti te utjecaj pandemije COVID-19.

Metoda istraživanja bili su polustrukturirani intervjui (metoda snježne grude- *snowball* metoda i namjerni uzorak- *purpose sampling*) na otocima Hvaru (grad Hvar – 20 intervjua) i Braču (odabrana mjesta- Povlja, Postira, Bol- 25 intervjua) koji su održani u srpnju i kolovozu 2022. godine. Obuhvatilo se mišljenja sugovornika/ica o različitim temama vezanima uz turističko stanje i potencijalni razvoj turizma, a pogotovo s obzirom na utjecaj pandemije COVID-19.

Sljedeći aspekti (tematske cjeline) su bili analizirani te će se pokazati njihovi rezultati s posebnim naglaskom na pomake u rezultatima s obzirom na istraživanja iz 2019., 2020. i 2021. godine.

- a) ekonomska dimenzija: trenutno stanje turizma i najprisutniji tipovi turizma, mogući daljnji scenariji razvoja, najvažnije lokacije/atrakcije i buduća mjesta za investiranje u turizam
- b) socijalna dimenzija: glavni akteri u turističkom razvoju te nove inicijative i ulaganja u turizam, participacija stanovnika
- c) ekološka dimenzija: zadovoljstvo prirodnim okolišom i posljedice turističkog razvoja na okoliš d) kulturna dimenzija: kulturna i povijesna baštinu i kulturno povijesni krajolik te njihova prezentacija
- e) utjecaj i posljedice COVID-19 pandemije na turizam

Damir Viličić

**VAŽNOST EKOLOŠKOG I ESTETSKOG UREĐENJA
KRAJOBRAZA ZA ŽIVOT STANOVNIKA I RAZVOJ TURIZMA
NA SREDNJDALMATINSKIM OTOCIMA**

Vegetacija je važna prirodna značajka zemlje koju posjećujemo. Miris sa krša i mora prvi je doživljaj koji turisti stječu dolaskom na hrvatsku obalu. Zrak obogaćen hlapivim tvarima koje oslobađa mediteranska vegetacija daje specifičnu ponudu u našem turizmu. Šume su uglavnom iščezle, a zaostale su šikare - makija sa dominirajućim hrastom crnikom (česmina, *Quercus ilex*), grmoviti garizi i kamenjarski travnjaci. Naseljavanje novih prostora i požari smanjuju površinu sredozemne vazdazelene vegetacije - makije. Šume obnavljaju tlo koje nas stoljećima prehranjuje, reguliraju vlagu i temperaturu tla i zraka. Raznolika flora i fauna (biološka raznolikost) omogućava zdraviji i jeftiniji život stanovnika. U najsušem području srednje Dalmacije i na tamošnjim otocima prirast makije zaostaje, pa bi briga o opstanku makije tamo bila važan doprinos očuvanju biološke raznolikosti, mikroklimatskih uvjeta i pejzaža. U vrijeme širenja alepskog bora, potrebno je obnavljati makiju sa crnikom koja smanjuje učestalost požara. Međunarodna znanstvena zajednica potiče inicijativu pošumljavanja zbog zabrinjavajućeg pada biološke raznolikosti. U hortikulturi često sadimo strane vrste umjesto karakteristične domaće vrste iz makije i gariga koje su izuzetno dekorativne. Privatna inicijativa stanovnika može pomoći ozeleniti okućnice i rubove privatnih posjeda hrastom crnikom. Danas obnavljamo narodne običaje i karakterističnu arhitekturu u kamenu, ali isto tako trebamo spriječiti pretjerano uništavanje biološke raznolikosti kako bi osigurali zdrav okoliš stanovnicima, a otoci ostali prepoznatljivi i mnogima atraktivna turistička destinacija. Otok može biti izvrstan eksperimentalni prostor za sadnju crnike i menadžment biološke raznolikosti uz sudjelovanje stanovnika.

Joško Božanić

**Paradoksalnost fenomena insularnosti –
iskustvo UNESCO-va Geoparka Viški arhipelag**

Ovaj rad istražuje paradokse percepcije otočnosti (*insularity*) iz kontinentalne perspektive pozivajući se na autorovo dugogodišnje istraživanje insularnog prostora Viškog arhipelaga koji je dugo bio izoliran (od 1945. do 1989.) kao vojna baza s restrikcijom pristupa za strance. Nedavno je upravo ta duga prisilna izolacija, pored njegove geološke iznimnosti, bila važan element njegove svjetske valorizacije kada ga je UNESCO uvrstio u *Global Geopark Network* 2019. godine.

Globalna kontinentalna percepcija otoka kao ljudskog prostora življenja, lišenog temeljne mogućnosti komunikacije preko granica opisanih likvidnim elementom velike slane vode, sadrži u sebi brojne paradokse koje autor analizira polazeći od temeljne proturječnosti da su internacionalne riječi *izolacija*, *izolirati*, *izoliran* izvedene iz tal. naziva za otok *isola*, lat. *insula* (od *in salo* – u slano: morem okružena zemlja).

Ključni argument svoje teze autor nalazi u svom dugogodišnjem istraživanju usmene predaje i posebno leksika govora otoka Visa koji ima vrlo visok postotak riječi aloglotskog podrijetla najviše iz romanskog i šireg mediteranskog jezičnog prostora što dokazuje da je more medij povezanosti, a ne izolacije, kako svjedoči i jezična činjenica da grčka riječ za more *póntos*, romanska riječ *ponte* za most i slavenska riječ *put* imaju isti korijen. Dakle more je put, more je most, more povezuje, a ne izolira.

Osnivanjem UNESCO-va Geoparka Viški arhipelag, čime je otvoren put svjetskoj valorizaciji ovog središnjeg jadranskog prostora pučinskih otoka s akvatorijem od 6.500 km² otvara se istraživačka znanstvena i edukativna perspektiva za etabliranje mogućeg centra za međunarodnu školu nisologije – najmlađe znanstvene discipline čiji je korijen grčka riječ za otok – *nisos* < *nēsos*. Ovaj članak želi doprinjeti ideji etabliranja prvog međunarodnog studija nisologije u Hrvatskoj mogućeg kratkoročnog studija *Field School in*

Nisology u svojim reprezentativnim prostorima u Visu, u Komiži i u upravo otvorenom *Centru Modra špilja* na otoku Biševu.

Key words: Insularity, island of Vis, nisology, UNESCO geopark, Adriatic sea

Nenad Starc

Otočnost – kako prepoznati, kako čuvati

Otočnost (islandness) određena je skupom geografskih, društvenih, povijesnih, gospodarskih i ekoloških posebnosti otočnog sustava proizašlih iz potpune okruženosti morem. Sam otočni sustav nastaje simbiozom ekosustava otoka i gospodarskog i društvenog sustava koje na otoku uspostavlja čovjek. Jedna od posljedica te simbioze je prožimanje prirodnog i antropogenog krajolika otoka. Otočnost ne treba pojmovno miješati s *insularnošću* (insularity) kojom se označavaju uvjeti u kojima se otočne posebnosti, time i otočnost, dugoročno grade. Od kraja 1980-ih kad se istraživanje prirodnih i društvenih fenomena na otocima (otok kao lokus) počinje odmjenjivati istraživanjem otoka samih (otok u fokusu), počinje i artikulacija nisologije kao znanstvene discipline. Otočnost je od tada u središtu nisololoških istraživanja supsumirajući ukupnu otočnu egzistenciju u uvjetima dugotrajne insulariziranosti i oskudnih resursa koji sile otočane da ih održivo koriste.

Vještine održanja u insulariziranim uvjetima pokazuju se neprijemljenim i svakako nedovoljnima kad se otoci počnu uključivati u širu, kopnenu prostornu podjelu rada i infrastrukturne sustave. Uključivanje se iskazuje kao niz nepozvanih iskrčavanja kojima se otočani jedva mogu oduprijeti. To vodi u specijalizaciju pa i monokulturu nekad multifunkcionalnih domaćinstava, pojednostavljenje strukture otočne ekonomije, postepeni gubitak samodostatnosti i sve veću ovisnost o kopnu. Posljedično, počinje se gubiti i otočnost. Unatoč mladosti discipline koju je odabrao, nisolog tako nailazi na obeshrabrujući problem na koji inače nailaze i mnogi prirodoslovci,

ponajprije ekolozi, u Hrvatskoj svakako i demografi: predmet kojim se bavi, rastaće se i polako nestaje.

Hrvatska otočna razvojna politika ne prepoznaje otočnost u mjeri koju nalažu postojeći razvojni dokumenti i otočni zakon. Od osamostaljenja do danas otoci se smatraju pukim ekstenzijama kopna koje treba što bolje povezati i u najvećoj mogućoj mjeri izjednačiti s kopnom. Otočnost pri tom nominalno ostaje u razvojnim ciljevima ali ne i u praksi upravljanja otočnim razvojem.

OTOČNOST U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

– pogled u budućnost

Zagreb, 20. veljače 2023.

POPIS SUDIONIKA

akademik Nikola Bašić
Redoviti član Razreda za likovne
umjetnosti HAZU
Predsjednik Znanstvenog vijeća za
turizam i prostor HAZU
marinaprojekt.basic@gmail.com

Bojana Bojanić Obad Šćitaroci
Katedra za urbanizam, prostorno
planiranje i pejzažno uređenje
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr

Joško Božanić
Znanstveni savjetnik
UNESCO-ov Geopark Viški
arhipelag, Komiža
josko.bozanic@gmail.com

Hrvoje Carić
Institut za turizam, Zagreb
Hrvoje.Caric@iztztg.hr

Josip Faričić
Sveučilište u Zadru
Odjel za geografiju
jfariacic@unizd.hr

Tihomir Jukić
Katedra za urbanizam, prostorno
planiranje i pejzažno uređenje

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
tjukic@arhitekt.hr

Miljenko Jurković
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
mjurkovi@ffzg.hr

Sanja Klempić Bogadi
Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb
sanja.klempic@imin.hr

Zoran Klarić
Institut za turizam, Zagreb
Zoran.Klaric@iztztg.hr

Iva Kostešić
Studij dizajna
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
ikostesic@arhitekt.hr

Palmira Krleža
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
pkrlaza@ffzg.hr

Filip Lovrić

Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
flovric@ffzg.hr

Ingeborg Matečić

Ekonomski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
imatecic@efzg.hr

Sven Marčelić

Odjel za sociologiju
Sveučilište u Zadru
smarceli@unizd.hr

Zrinka Marušić

Institut za turizam, Zagreb
Zrinka.Marusic@iztztg.hr

Kristina Perković

Katedra za urbanizam, prostorno
planiranje i pejzažno uređenje
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
kperkovic@arhitekt.hr

Sonja Podgorelec

znanstvena savjetnica
Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb
sonja.podgorelec@imin.hr

Vladimir Skračić

Sveučilište u Zadru
vskracic@unizd.hr

Nenad Starc

Ekonomski institut Zagreb
nstarc@eizg.hr

Nevena Škrbić Alempijević

Odsjek za etnologiju i kulturnu
antropologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
nskrbic@ffzg.hr

Renata Tomljenović

Institut za turizam, Zagreb
renata.tomljenovic@iztztg.hr

Damir Viličić

Biološki odsjek
Prirodno-matematički fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
damir.vilicic@biol.pmf.hr

Feđa Vukić

Studij dizajna
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
fvukic@arhitekt.hr

Jana Vukić

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
jana.vukic@ffzg.hr

Tamara Zaninović

Katedra za urbanizam, prostorno
planiranje i pejzažno uređenje
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
tamara.maric@arhitekt.hr

Jelena Zlatar Gamberozić

Institut za društvena istraživanja u
Zagrebu
jelena@idi.hr

Bilješke:

